

УДК [94(478):271.2-677-523-047.84]«15/18»

ББК 63.3(4МОЛ)4/5-7

Дмитро Чучко

Інститут церковного ктиторства та його реалізація в Молдавському князівстві (XVI – XIX ст.)

Стаття присвячена інституту церковного ктиторства та його практичній реалізації на теренах Молдавського князівства у період Пізнього Середньовіччя та Новий час. Автором визначено поняття ктиторства, показан його витоки та правові засади. Розкрито механізм впровадження та способи практичної реалізації ктиторського права в Молдавській землі та визначено його характерні риси.

Ключові слова: Молдавська земля, єпископ, ктиторське право, нормативно-правова база, ктитор, спадкоємець, опікун, Вселенський Собор, свята обитель, храм.

У контексті вивчення державно-церковних відносин особливої актуальності набуває питання дослідження інституту церковного ктиторства та механізму його практичної реалізації на теренах Молдавської землі. І хоча згадана проблема загалом знайшла досить широке відображення в дослідженнях як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, стосовно Молдавського князівства, особливо щодо періоду кінця XVIII – XIX ст., вона не є повною мірою розкрита та потребує подальшого дослідження.

Принагідно варто відзначити, що в румунській історіографії практики ктиторства торкалися І. Цігліу¹ та В. Георгеску². З поміж українських авторів певну увагу присвятили ктиторському праву та його характеристиці на теренах України, Буковини і Візантії І. Суровцева³, Б. Боднарюк⁴ та М. Чучко⁵. Окремо слід згадати російського дослідника М. Мо-

© Чучко Д., 2015

Чучко Дмитро Костянтинович – аспірант кафедри історії нового та новітнього часу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

розова⁶, який зосередив свою увагу на еволюції ктиторського права у Візантійській імперії. Досить цінним був доробок щодо питання ктиторства російських дореволюційних істориків П. Соколова⁷ та Є. Голубінського⁸.

Відомо, що в основі інституту ктиторства, що діяв на теренах Молдавської землі, лежало візантійське право, запозичене молдавськими воеводами і закріплене низкою законодавчих актів. Давнє візантійське ктиторське право своїми коренями сягало перших віків християнства. З огляду на сказане, як вважають Б. Боднарюк⁹ та М. Морозов¹⁰, його витоки слід шукати у канонах (постановах) Вселенських і Помісних соборів, а також у римському праві.

Отже, перш ніж розпочати висвітлення питань, пов'язаних із запровадженням ктиторства в Молдавській землі, необхідно зупинитися на розгляді самого поняття ктиторства, його витоків та правових засадах. Це дасть нам можливість більш чітко уявити основні риси цього явища та особливості його реалізації на практиці, причому як у Візантії, так і в Молдавському князівстві. В цьому й буде полягати головна мета пропонованого дослідження.

У православній церковній традиції ктиторство (гр. ktitor – засновник, фундатор), за твердженням І. Суровцевої, виступає як найдавніша форма культурно-благодійної діяльності православних віруючих, підвалини та постійне господарське забезпечення церкви, широке поєднання світської турботливості за духовними інституціями¹¹. Разом з тим, поняття ктиторства включає в себе не лише заснування релігійних інституцій (згідно з канонічними нормами, які передбачали необхідність дозволу єпископа на будівництво, закладання хреста на місці фундаменту чи освячення культової споруди), але й виділення матеріальних засобів на відновлення чи реставрацію церковних будівель¹².

Аналіз ранньовізантійського імперського законодавства дозволяє нам виявити у ктиторському праві сліди римських правових поглядів, які стали проникати туди після легалізації християнства імператором Константином (306-337 рр.). З того часу заснування церков стає однією з функцій імператора. Але на законодавчому рівні ктиторське право у Східній Римській

імперії було запроваджено імператором Юстиніаном. У 67 новелі він визначив ктиторське право як обсяг тих прав, котрі одержувала фізична чи юридична особа на підставі спорудження нею церковної установи чи її поновлення¹³.

В даному контексті слід підкреслити, що за юстиніанівським законодавством виникнення ктиторського права відбувається після присвячення речі, тобто після формальної передачі ктитором майна, виділеного для спорудження (або відновлення) і утримання церковного інституту¹⁴. Саме цим реалізувалися зобов'язання фундатора і вихід майна з його попереднього стану приватності. Про це йшлося і у новелах 131 та 5. Вони увійшли до складу «Василік» (цей збір візантійських законів було прийнято у 897 р. за правління Лева VI); в правовому зводі, зокрема, встановлено правила, за котрими здійснюється передача майна, заповіданого на будівництво богоугодного закладу¹⁵.

Таким чином, законодавство Юстиніана визначало для ктитора наступні права: 1) він носить почесний титул ктитора; 2) Він має право висувати (рекомендувати) єпископу своїх кліриків для хіротонії в створену ним церкву або ченців у монастир, до того ж вибір ктитора не є обов'язковим для єпископа; 3) Він має право “зовнішнього управління” закладом, тобто сам або через спадкоємця призначає адміністратора для майнового “врядування”, при цьому підлягає всім обмеженням, які впливають із самого функціонального призначення закладу, про котрий зобов'язаний піклуватись; відповідно заклад саме через ктитора отримував усі пожертви, саме ктитор вів його позови в суді, але не міг відчужувати власність закладу у зв'язку із загальними правилами відчуження¹⁶.

До цього варто додати, що канонічне право Православної Церкви не розглядало ктитора як носія певних майнових прав у створених (влаштованих) ним закладах, оскільки саме ці заклади після їх присвячення Церкві ставали церковним майном¹⁷.

У той же час, ктиторське право передбачало, по перше, що ктитори беззвітно та одноосібно, на правах приватної власності розпоряджалися доходами храмів; по друге, що вони поставляли туди священників. Згідно закону, особа, яка бажає спорудити общинну церкву та отримати щодо неї собі й своїм спадкоємцям право ктиторства, повинна була забезпечити

утримання її та священика, який там служить, рухомим та нерухомим майном, що давало їй відповідний дохід. Майно, присвячене церкві ставало її власністю. Воно не могло бути взято назад не самим ктитором, ні його спадкоємцями¹⁸. Проте, насправді так не завжди було на практиці. Ктитори, якщо надавали церкві майно, справді переставали бути власниками останнього, але в той же час вони та їхні спадкоємці залишалися повноправними власниками доходів церкви, як і від присвяченого (приложеного) майна, так і від всього, що надходило церкві крім них. Таким чином, ктитори були власниками храмів наче на правах вічної оренди, маючи право на прибутки, але не маючи право на майно.

Таким чином, ми можемо припустити, що заснування приватних релігійних установ було пов'язано не лише з переконаннями середньовічної людини про важливу роль літургійного поминання задля спасіння душі, чи фактором престижу, але також зумовлювалося певними конкретними економічними передумовами.

Стосовно поставлення священиків в храми ктитори були обмежені у своєму праві тільки тим, що вони повинні були поставляти достойних кандидатів і що єпископи зобов'язані були висвячувати тільки таких, маючи, в іншому випадку, право заповнювати місце за власним вибором. Ктитори не були зобов'язані надавати священикам всього прибутку, який приносила служба при церкві, але мали право укладати з ними договір на рахунок оплати за службу, так що священики служили при ктиторських церквах, отримуючи обумовлену ругу (оплату). Якщо ктитор був особою багатою та благочестивою, то звичайно, не тільки весь дохід, отриманий церквою використовував на неї саму і на правлячих в ній священиків, але й добавляв зі своїх коштів, якщо це потребувалося. Проте, по іншому було, коли він був людиною бідною, вимушеною, наприклад, побудувати церкву в своєму невеликому маєтку або якщо спадкоємці багатой людини бідніли. В цьому випадку церква, яка належала по праву ктиторства або складала ктиторію, ставала для її власника в якості маєтку, з котрого витягувалися прибутки: деяка частина того, що вони приносила в якості прибутку використовувалась на її потреби, деяка частина на

найм священика чи священників, а все інше потрапляло до рук ктитора. З часом, як відзначав Є. Голубінський, таких ктиторів ставало все більше і таким чином, з'явився цілий прошарок обцинних приходських та не приходських церков, якими (власне доходами з них) володіли приватні особи на правах власності і для котрих ці церкви складали наче маєтки (вічна аренда)¹⁹. Ввійшло в звичай передавати ктиторське право не тільки через спадкування, але й через продаж, так що і відношенні форми переходу згадувані церкви прирівнювалися до приватного майна.

Таке прирівнювання ктиторських храмів до приватної власності призвело до того, що їх почали будувати з прямою метою – створення приватних установ. Бідна, але підприємлива особа знаходила частину міста чи село, які не мали власної церкви, але воліли мати, або взагалі місце, яке б обіцяло прибутки, збирав гроші на богоугодне діло – спорудження храму, будував на зібрані гроші церкви і, таким чином, ставав власником своєрідного маєтку. Це робили миряни, але не було ніяких перешкод робити це й священикам: і вони дійсно робили це, і скоріш за все, переважно перед мирянами.

Якщо ктиторський рід припиняв своє існування або з якихось причин полишали свої ктиторії, то церкви не ставали власністю общини тієї місцевості, а, продовжуючи залишатися ктиторіями, поступали у власність єпископств, котрі були спадкоємцями після перших ктиторів і спадкоємцями у володіннях після інших. Єпископства могли продавати й дарити їх у вічне володіння, або віддавати за гроші і без них у тимчасове користування (у тимчасове безоплатне користування ктиторії віддавалися переважно єпископським чиновникам)²⁰.

Варто відзначити, що єпископ, при цьому, користувався недоторканим правом наглядати за означеним майном. Основним засобом цього адміністративного нагляду залишалося складання інвентарного опису церковного майна. Такий опис рекомендувався й 1-м канонем Дворазового собору 861 р. В той же час, й сам собор вбачав в ньому не спосіб нагляду за управлінням майна, а лише як спосіб нагляду за його цілісністю. Та й для цього його було недостатньо. Тільки в тому випадку, якщо б Візантійському праву вдалось втілити

в життя повну невідчужуваність церковного нерухомого майна, інвентарні описи могли б гарантувати його цілісність. Крім того, можна було обійти закон про невідчужування на законній основі: для цього достатньо було церкві нарабити боргів, що було повністю у руках та волі її управителя, й церковне майно відчужувалося²¹.

У цьому контексті варто погодитись з думкою Б. Боднарюка щодо майнових прав ктитора. Цим дослідником, на основі комплексних досліджень візантійського нормативно-канонічного права, було висунуто припущення, що канонічне право за своєю природою і догматичним вектором взагалі не регламентувало майнових правовідносин. Виходячи з цієї юридичної специфіки, ктитор впродовж VI – X ст. був зобов'язаний завідувати й опікуватися заснованим монастирем “за покликом совісті” і не допускати стосовно обителі будь-яких дій, в результаті яких вона могла втратити свій статус богоугодного закладу. У таких дефіцієнтних і діакресисних правових рамках ктитори, як впливає зі Статутів X – поч. XII ст. і тогочасного актового матеріалу, стали дивитись на засновані ними православні монастирі як на свою власність, хоча сама правова основа і духовно-світоглядні орієнтири візантійців цієї усталеної традиції не вітали і не підтримували її на рівні імперативу²².

Сформувавшись у Візантії, ктиторське право разом з православним християнством поширилося за межі імперії ромеїв. Воно утвердилося у Сербії, Болгарії, на Русі. На початку XV ст., при воєводі Олександрі Доброму, ктиторське право проникло на терени Молдавської землі. При цьому молдавському господарі, як і при його наступниках, в Молдавії з'явилася ціла низка ктиторських монастирів та храмів.

Проте найбільшого розмаху практика ктиторства набула у XVI – XIX ст. По всій Молдавській землі було побудовано безліч православних храмів та монастирів, котрі утримувалися за рахунок своїх засновників (ктиторів) та їх спадкоємців. Що ж спричинило до такого піднесення церковного будівництва?

Перш за все, на наш погляд, важливу роль тут відіграв світоглядний чинник. В релігійних уявленнях людей тієї доби значне місце посідало літургійне поминання (мнемосина), яке гарантувало спасіння душі. Саме мнемосина, на думку

П. Соколова, була тим чинником, що вирізняв ктитора з поміж інших²³. Крім того, не малу роль відіграло й право на поховання у церкві чи біля неї. І справді, на практиці майже всі молдавські господарі, будучи ктиторами різних храмів та монастирів, були там поховані. Зокрема, в Бистрицькому літописі вказується, що господар Молдавії Олександр Добрий був похований в монастирі Бистриця, який він же й спорудив²⁴. А турбуватися про своє поховання після смерті вони починали ще при житті. Яскравим прикладом тут може бути господар Олександр Лепушняну, котрий важко захворівши, побажав в присутності бояр та духовенства бути похованим у заснованому ним монастирі Слатіна²⁵.

Виходячи з принципів ктиторського права, ктиторами могли стати не лише засновники монастирів та храмів, але й ті, хто їх реконструював та відновлював. Прикладом цього, зокрема, може бути митрополит Молдавський Варлаам, зусиллями якого був відновлений та розписаний монастир св. Іллі в Сучаві (закладений 1488 року господарем Штефаном Великим)²⁶. Інший приклад такого роду ктиторства подає єпископ Романський Досифей, який впродовж 1676 – 1677 рр. наново відбудував в монастирі Пробота оборонні стіни та спорудив літню трапезну²⁷. Кілька років по тому, в 1691 р. єпископ Хушський Варлаам збудував скит Бредічешть в цинуті Фальча з дерев'яним храмом Благовіщення²⁸.

Наведені вище приклади засвідчують, що ктиторами виступали як світські, так і духовні особи. І ті, й інші практикували заснування та поновлення культових установ. За підрахунками румунської дослідниці І. Цігліу, упродовж 1600 – 1716 рр. в Молдавії представниками православного духовенства (ченцями, монахинями, священиками, єпископами та митрополитами) було споруджено 23 культові споруди (монастирі, скити та церкви)²⁹. У період з 1717 по 1774 рр. число культових об'єктів в країні збільшилося ще на 50 одиниць³⁰.

Ктиторами могли бути як чоловіки, так і жінки. Наприклад, 28 грудня 1692 р. Марія, дружина померлого великого логофета Ніколає Раковіце, подарувала єпископу Варлааму свій маєток у Бредічешть Сілішта з лісом та млином, щоб стати ктитором³¹.

До числа почесних ктиторських привілеїв належало право встановлювати на збудованих церквах донативних дошок чи написів (епіграфії), а також вміщувати портрети у відведеному для цього в церкві місці. Наявність цієї практики в Молдавії засвідчує архідиякон Павло Алепський, котрий, супроводжуючи свого батька Антиохійського патріарха Макарія III у подорожі до Росії, побував в Молдавській землі за правління воеводи Васіле Лупу. У своєму подорожньому щоденнику він описав відвідини ряду монастирів та церков молдавської столиці Яс. Зокрема, описуючи інтер'єр монастиря Успіння Пресвятої Богородиці, заснованого воеводою М. Барновським, він згадує, що увійшовши під хорос (давня форма головного світильника храму. – Д. Ч.) побачив над ним “портрет воеводи Барновського, що спорудив цей монастир: він сидить на білому коні”³².

В основі нормативно-правової бази ктиторства на теренах Молдавії лежало, як уже зазначалося вище, візантійське канонічне право. Але й на місцевому рівні робилися спроби введення практики ктиторства у правове поле країни. У цьому контексті на особливу увагу заслуговує “книга правил” Євстратія Логофета, яка була надрукована в Ясах 1632 році. Там ми знаходимо декілька розділів (з 141-143 розділи), присвячених ктиторському праву. У них коротко викладено основні принципи практики ктиторства та звертається увагу на те, що спорудження церкви або монастиря можливе тільки з благословення архієрея, а монастирське та церковне майно є недоторканим³³.

Після того, як з плином часу окремі принципи ктиторського права через незнання і забуття зазнали на теренах Молдавії значних змін, його наново врегулював молдавський господар Григорій Гіка. У виданому ним 15 липня 1764 р. хрисовулі зазначалося: виходячи з 67-ї новели Юстиніана, яка вимагала, щоб “єпископ потурбувався не лише про тих, кому завжди надається дозвіл на побудову церкви, але й про таких, які неспроможні забезпечити церкву потрібними коштами і святими церковними облаченнями, що необхідні для прикрашення церков, а також для підтримки священників і церковнослужителів відповідно до 17-го канону Сьомого собору, який проголошує: “Хто хоче побудувати церкву чи монастир, не маючи потрібного для здійснення цього

і насмілиться це чинити, нехай буде йому заборонено від місцевого єпископа. А коли має потрібне для завершення: то намір свій нехай доведе до кінця”. Це наказуємо виконувати також і Ми стосовно церков та їх побудови”³⁴.

За турботи по утриманню храмів та кліриків Православна Церква в Молдавії надавала ктиторам і їхнім наступникам, крім визначених свого часу імператором Юстиніаном, ще ряд привілеїв та почесних прав. А саме: 1) церква надавала ктиторам право займати під час богослужіння почесне місце в церкві, першими приймати св. причастя, посвячений хліб, освячені гілки, помазання св. миром, служіння, кадіння. Окроплені св. водою, професійному обході навколо церкви, у процесіях, тощо; 4) у випадку зубожіння отримували від церкви кошти на своє утримання³⁵.

Таким чином, можна констатувати, що інститут церковного ктиторства своїми витокami сягає періоду ранньовізантійського імперського законодавства, яке й визначило його правову природу. В його основі було закладено певні обов’язки ктитора стосовно заснованих ним храмів, які могли передаватися в спадок. У XV ст. ктиторське право було запозичене і поширилося на терени Молдавського князівства. Пізніше воно було впорядковано на місцевому ґрунті. Керуючись принципами ктиторського права, правителі Молдавії, знать та представники православного духовенства займалися досить активно діяльністю по заснуванню й відновленню на теренах країни церков та монастирів. Кліриків і мирян в їх ктиторській діяльності єднала, у першу чергу, ідея спасіння душі, але не варто відкидати й практичної сторони ктиторства, в якій важливу роль відігравав також економічний чинник.

Примітки:

¹ Țighliu I. Între diavol și Bunul Dumnezeu: cler și cultură în Principatele Dunărene: (1600-1774) / Iolanda Țighliu. – București: Paideia, 2002. – p. 312.

² Georgescu V. Bizanțul și instituțiile românești până la mijlocul secolului al XVIII-lea. / Valentin Al. Georgescu. – București: Editura Academiei republicii socialiste România, 1980. – 297.

³. Суровцева І. Ю. Інститути донаторства та ктиторства як форми благодійної діяльності віруючих: мистецькі традиції / І. Ю. Суровцева // Наука. Релігія. Суспільство. – Донецьк: Наука і освіта, 2014. – №4. – С. 18 – 22.

⁴. Боднарюк Б. М. Харизма пустелі. Витоки, становлення, духовно-аскетична і місіонерська практика християнського чернецтва III-XI ст. / Б. М. Боднарюк. – Чернівці: Прут, 2012. – 896 с.

⁵. Чучко М. К. "И взят Бога на помощь": соціально-релігійний чинник в житті православного населення північних волостей Молдавського воєводства та австрійської Буковини (епоха пізнього середньовіччя та нового часу) / М. Чучко. – Чернівці: Книги – XXI, 2008. – 368с.

⁶. Морозов М. Монастыри средневековой Византии: Хозяйство, социальный и правовой статусы / М. Морозов. – Спб.: Изд-во С. – Петерб. Ун-та, 2005. – 174 с.

⁷. Соколовъ П. Церковноимущественное право въ Греко-Римской имперіи. Опытъ историко-юридическаго изслѣдованія / П. Соколовъ. – Новгородъ: Паровая типографія І. І. Игнатовскаго, 1896. – 300 с.

⁸. Голубинскій Е. Исторія Русской Церкви / Е. Голубинскій. – Москва: Университетская типографія, 1901. – Т. 1. – 987 с.

⁹. Боднарюк Б. Харизма пустелі. Витоки, становлення, духовно-аскетична і місіонерська практика християнського чернецтва III-XI ст.. – С.593.

¹⁰. Морозов М. Монастыри средневековой Византии: Хозяйство, социальный и правовой статусы – С.107.

¹¹. Суровцева І. Ю. Інститути донаторства та ктиторства як форми благодійної діяльності віруючих: мистецькі традиції. – С.19 - 20

¹². Беякова Т. К вопросу о роли ктиторства и функциях монастырей в средневековой Сербии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/7306374>

¹³. Морозов М. Монастыри средневековой Византии: Хозяйство, социальный и правовой статусы. – С. 107.

¹⁴. Боднарюк Б. Харизма пустелі. Витоки, становлення, духовно-аскетична і місіонерська практика християнського чернецтва III-XI ст. – С. 595.

¹⁵. Чучко М. "И взят Бога на помощь": соціально-релігійний чинник в житті православного населення північних волостей Молдавського воєводства та австрійської Буковини (епоха пізнього середньовіччя та нового часу). – С. 274.

¹⁶ Боднарюк Б. Харизма пустелі. Витоки, становлення, духовно-аскетична і місіонерська практика християнського чернецтва III-XI ст. – С. 596.

¹⁷ Боднарюк Б. Вказ. праця.. – С. 597.

¹⁸ Голубинській Е. Исторія Русской Церкви. – С. 489.

¹⁹ Голубинській Е. Вказ. праця. – С. 490.

²⁰ Там само. – С. 491.

²¹ Соколовъ П. Церковноимущественное право въ Греко-Римской имперіи. Опытъ историко-юридическаго изслѣдованія. – С. 253

²² Боднарюк Б. Харизма пустелі. Витоки, становлення, духовно-аскетична і місіонерська практика християнського чернецтва III-XI ст. – С. 607.

²³ Соколовъ П. Церковноимущественное право въ Греко-Римской имперіи. Опытъ историко-юридическаго изслѣдованія. – С. 243.

²⁴ Славяно – молдавские летописи XV – XVI вв.- М: Наука, 1976.- С. 24.

²⁵ Ureche G., Costin M., Neculce I. Letopisetul Tarii Moldovei...: Cronici. – Chisineu: Huperion, 1990. – P. 213.

²⁶ Țighliu I. Între diavol și Bunul Dumnezeu: cler și cultură în Principatele Dunărene: (1600-1774) / Iolanda Țighliu. - P. 206.

²⁷ Ibid. - P. 206.

²⁸ Ibid. - P. 206.

²⁹ Ibid. - P. 194-196.

³⁰ Ibid. - P. 231-236.

³¹ Ibid. - P. 206.

³² Павел Алеппский Путешествие антиохийского патриарха Макария в Россию в половине XVII века (от Алеппо до земли казаковъ). – М.: Университетская типография, 1896. – Вып. 1. – С. 68.

³³ Georgescu V. Bizanțul și instituțiile românești până la mijlocul secolului al XVIII-lea. – P. 162.

³⁴ Чучко М. ”И взят Бога на помощь”: соціально-релігійний чинник в житті православного населення північних волостей Молдавського воєводства та австрійської Буковини (епоха пізнього середньовіччя та нового часу). – С. 275.

³⁵ Чучко М. Вказ. праця. – С. 278.

Dmytro Chuchko

The Institution of the Church Ktitors and its Realization in the Moldavian Principality (XVI – XIX cent.)

The article is devoted to the institution of church ktitors and its realization in the Moldavian Principality in the late Middle Ages and modern times. The author considers the concept of ktitors, its origins and legal bases. The implementation and realization of the ktitors' law in the Moldavian land are shown and its characteristic features are figured out.

The article concludes that the institution of the church ktitors has its origins in the period of early Byzantine imperial law which determined its legal nature. It is based on certain obligations laid on ktitors concerning the churches they founded, which could be inherited. For diligent performance of their duties ktitors received the honorary title of a "ktitor" and the right to nominate (recommend) their clergy to a bishop for the ordination in the church or monastery they created, although it is mandatory for the bishop. In addition, ktitors were given the right of "external control" over the institution, that is they themselves or through the heir appointed the administrator of the property "governance", meanwhile being subject to all the restrictions arising from the functional purpose of the institution, about which they were obliged to take care; accordingly the institution received all donations through the ktitor. The ktitor led its claims in court, but could not alienate the property of the institution in connection with the general rules of alienation.

Ktitors could be both secular rulers, church hierarchs and ordinary clergy with the laity. To join the right of a ktitor one did not have to be the founder of the monasteries and churches, it was enough to make their reconstruction or restoration.

In the XV century the ktitor right is borrowed by the Moldavian rulers, and over the time it becomes a significant distribution on the territory of Moldova. Its hospodars, as well as representatives of the local Orthodox Church, are the founders of the Orthodox churches and deal with them in accordance with established legal norms.

The regulatory framework of the institution of ktitors in the territory of Moldova constituted separate legislation acts of the Moldavian rulers that in its content were based on the ancient Byzantine ktitor right.

Such acts include those published in 1632 in Iasi “The Book of Rules” by Yevtratiy Logofet, in which the main principles of the ktetors’ practice are given quite shortly (a few chapters). Another hospodar of Moldavia, Gregory Gika, in 1764, issued hrysovul (a charter) to regulate ktetor rights according to the Justinian stories and canons of the Seventh Ecumenical Council.

Acting in the framework of this legislation the ktetors’ practice, given the realities of that time, partially underwent changes that were topical at that time. It primarily concerned the cases related to the poverty of ktetors. If this happened, the church which was administered by this ktetor provided some funds for his maintenance.

Quite common, too, was the practice of setting in the built or reconstructed churches or holy monasteries, ktetors’ boards or inscriptions (epigrams). In addition, they and their family members were given the right to set their portrait in a specially designated place in the church. Yet, ktetors’ portraits were placed in built or constructed churches on their expense, such as Stefan Velykyi (Voronet, Petrvtisi), Peter Raresh (Moldavytsya) Jeremiah Movile (Suchavytsya), Metropolitan Gregory Rosca (Voronets).

After all, the practice of ktetors in the Moldavian lands was also caused by the right of the founder to be buried in the church which construction was funded by him. Among ktetors, buried in their churches, were governors Dragos (Volovets), Jeremiah and Simeon Movile (Suchavytsya), Metropolitan Anastasiy Krimku (Dragomirna).

Keywords: *Moldovian land, bishop, ktetor’s right, regulatory framework, ktetor, heir, guardian, Ecumenical Council, holy monastery, temple.*

Надійшла до редколегії 05.09.2015 р.